

DARVAS Ágnes
TAUSZ Katalin

Gyermek- szegénység

DEMOS
MAGYARORSZÁG

2006. október

Tartalom

4	BEVEZETÉS – MIÉRT FONTOS TÉMA A GYERMEKSZEGÉNYSÉG?
10	GYERMEKJÓLLÉT, GYERMEKSZEGÉNYSÉG
10	A gyermek a jóléti államban
12	Hét állítás a magyarországi gyerekszegénységről
20	BERUHÁZÁS A GYERMEKBE
20	A családtámogatások szerepe
24	Családtámogatások Magyarországon
27	A gyermekkori hátrányok kialakulásának megelőzése
27	A három év alattiak
31	A bölcsődei ellátással kapcsolatos legsürgetőbb feladatok
33	Óvodáskorúak
36	Az óvodai ellátással kapcsolatos legsürgetőbb feladatok
36	Általános iskolások
38	Az általános iskolával kapcsolatos legsürgetőbb feladatok
42	GYERMEKSZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN
46	A GYERMEKSZEGÉNYSÉG FELSZÁMOLÁSA
50	FELHASZNÁLT IRODALOM

B E V E Z

MIÉRT FONTOS TÉMA A GYERMEKSZEGÉNYSÉG?

A gyermekek szegénysége mint önálló társadalmi probléma csak nemrégiben került a politikai figyelem homlokterébe. A szociálpolitika hosszú időn keresztül általánosan a szegénység, illetve a család helyzetének kérdéseivel foglalkozott, az 1990-es években azonban a gyermekek szociális helyzete egyre több országban vált saját jogán is társadalompolitikai kérdéssé.

Magyarország azon nemzetek csoportjába tartozik, ahol az átlagosnál nagyobb a gyermekek körében a szegénység előfordulásának valószínűsége: a legkisebbeket tekintve az átlagos 8 százalékos szegénységi rátához képest 18 százalék, vagyis két és félszeres a szegények aránya; a három-tizennégy éves korcsoportban pedig kétszeres.

E T É S

Hiába ismerte el törvényben Magyarország „minden gyermeknek a jogát a szociális biztonsághoz, így (...) olyan életszínvonalhoz, amely lehetővé teszi kellő testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi fejlődését”¹, a fenti számok tükrében nyilvánvaló, hogy ez a gyermekek egy részénél távoli cél csupán.²

Magyarország rendszerváltás utáni történelme egyúttal a gyermekszegénység terjedésének története is. Az elmúlt tizenhat évben a munkaerőpiaci helyzet drámai változásaival – vagyis a foglalkoztatottak számának drasztikus csökkenésével, a munkanélküliek, álláskeresők és a hivatalos munka világából tartósan kiszorulók tömegeinek megjelenésével, valamint a bérek reálértékének átmeneti, zuhanásszerű csökkenésével – párhuzamosan ugyanis a családtámogatások körében igénybe vehető ellátások is jelentősen veszítettek reálértékükből.

A gyermekek jövedelmi helyzete, életminősége természetesen nem választható el az őket nevelő családokétól; a hiányok halmozódása minden életkorban kritikus helyzetet teremthet.

A gyermekkor azonban ebből a szempontból is speciális, különösen kiszolgáltatott szakasz: egy gyermeknek nincs ideje „kivárni” a feltételek javulását, neki a számára adott körülmények között kell(ene) egészségesen fejlődnie, a korának megfelelő érzelmi és szociális érettséget elérnie.

1 Magyar Országgyűlés: 1991. évi LXIV. törvény az ENSZ Gyermekek Jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezményének kihirdetéséről.

2 Szakmai körökben sok vita zajlik arról, hogy a szegénység mely módon mérhető, hányan élnek szegénységben, és mit is takar a fogalom valójában. E témáról szóló rövid kiegészítő tanulmányunk letölthető a www.demos.hu weboldalról.

A szegénységben felnövekvő gyermekek nem ritkán olyan tartós hátrányokat szenvednek el, melyek alapvetően meghatározzák és leszűkítik későbbi lehetőségeik körét. Sokan vélekednek úgy, hogy a deprivációs ciklus megtörésére, a szegénység átörökítésének megakadályozására az a leghatásosabb módszer, ha erőteljes kormányzati akarattal elősegítik a gyermekek egészséges pszichoszociális fejlődését. Az állami szerepvállalás azért is helyénvaló és elengedhetetlen, mert „a gyermekek jóléte nemcsak egy társadalom erkölcsi értékeinek indikátora; a gyermek emberi tőke is, a társadalom jövőjének legfontosabb forrása” (Bradshaw, 1990).

Tanulmányunk célja, hogy a gyermekszegénység csökkentésére irányuló törekvéseknek elméleti alapot nyújtson. Azokat a megfontolásokat, akadémikus alapvetéseket emeltük ki, amelyek a döntéshozók, valamint a kérdés iránt érdeklődő közvélemény számára hasznos bevezetést jelenthetnek a témába.

A gyermekek helyzetének javítására tett erőfeszítések többféle, egyidejű eredménnyel járhatnak. Egy gyermekszegénység elleni program nem csupán a szegénységben élő gyermekek számát csökkentheti, de mérsékelheti a szegénység mellékhatásait is.

A gyermekszegénység csak számos, rendszerbe szervezett, és önmagában is komplex eszköz együttes alkalmazásával mérsékelhető. Az eszközrendszer fő elemei a foglalkoztatás és a munkaerőpiaci szolgáltatások, a jövedelemkiegészítő, illetve -helyettesítő programok, a lakhatás körülményeit javító intézkedések, a családoknak nyújtott szolgáltatások, és a gyermekek pszichoszociális veszélyeztetettségét kezelő oktatási-gondozási, valamint szociális programok. Terjedelmi okokból itt csak néhány, fontosnak ítélt téma tárgyalására vállalkozunk.

Mit tehet tehát a modern jóléti állam a gyermekszegénység megelőzése és csökkentése érdekében? Miben kell alkalmazkodnia az életmód és a társadalom struktúráinak átalakulásához?

A kérdések megválaszolásához először a gyermek szerepét vizsgáljuk a jóléti államban, majd az adatok áttekintése után hét állítást fogalmazunk meg a magyarországi gyermekszegénységgel kapcsolatban. A második fejezetben a szegénység csökkentésének eszköztárát tekintjük át, különös figyelemmel a családtámogatásokra, valamint a bölcsőde, az óvoda és az iskola szerepére. Az Európai Unió gyermekszegénység elleni aktuális programjainak rövid ismertetése után írásunk összefoglalóként egy új hazai gyermekszegénység-ellenes politika lehetséges alapjait vázoljuk.

A close-up, high-angle photograph of a metal coin, likely a Hungarian Forint, showing its embossed patterns and texture. The coin is the background for the text.

gyermek- jólét,

gyermek- szegénység

GYERMEKJÓLÉT, GYERMEKSZEGÉNYSÉG

A gyermek a jóléti államban

A gyermeki létnek, a gyermek fejlődésének tudományos igényű vizsgálata viszonylag rövid múltra tekint vissza.

Csupán a 20. század elejétől kezdett általánossá válni a társadalomkutatók körében, hogy a gyermekkorra mint az élet különleges szakaszára tekintsenek. Ekkoriban tettek kísérletet a gyermekkor sajátosságainak elméleti keretbe ágyazására. Ezekben a korai teóriákban a gyermekkort jellemzően függőségi viszonyként értelmezték, egyfajta védtelenségként, ahol is – a kutatók álláspontja szerint – a védelmet az állami rendszerek hivatottak biztosítani (Mason–Steadman, 1996).

Ezzel párhuzamosan, szintén a múlt században kezdett körvonalazódni az átfogó családpolitika eszköztára, ennek célja azonban nem elsősorban a gyermekek életminőségének javítása volt: a gyermek mint a gyermekes család tagja vált közügyé. A jóléti állam

kialakulását követően a gyermekekről való gondoskodást egyre inkább közfeladatnak tekintették. A család és a társadalom együttes újratermelődéséhez fűződő érdekközösség felismerése nyomán, a gyermekekkel kapcsolatos kötelezettségek kezdtek megoszlani a család és a társadalom között. A gyermek a jövedelem-újraelosztás önálló célcsoportjává vált, védelmére segítő intézményeket hoztak létre, családja tagjaként pedig családi ellátásokban részesült.

A lassan kialakuló, gyermekekre vagy gyermekes családokra irányuló ellátásokat, valószínűleg nem jogtalanul, gyakran a népességszám növelésére irányuló, pronatalista indíttatásúnak minősítik. Életre hívójuk ugyanis elsősorban az a felismerés volt, hogy

a születésszám csökkenésével, és annak hosszabb távú következményeivel (nevezetesen, kissé leegyszerűsítve, hogyha nincs elég gyerek, nem lesz elég, a társadalmat fenntartó polgár) szemben közös, célzott fellépésre van szükség.

Ez a demográfiai cél azonban hamarosan új, általánosabb célokkal egészült ki. A szociálpolitika utóbbi száz évében a gyermekek szegénysége, a körükben tapasztalható jövedelmi egyenlőtlenségek jellemzően a munkások, alkalmazottak, illetve a gyermeces családok jövedelmi hátrányaként fogalmazódtak meg. A családtámogatások deklarált céljává – a gyermekvállalás elősegítése mellett – a gyermekvállalásból adódó anyagi hátrányok kompenzálása, a gyermeki szegénység csökkentése lett. A gyermekek ezzel a szemléletváltással párhuzamosan a modern szociálpolitika önálló célcsoportjává váltak. Elsősorban az oktatási és az egészségügyi rendszerekben alakultak ki és váltak széles körűvé a kimondottan a gyermekeket a középpontba állító ellátások, míg más területeken, így például a társadalombiztosítási és szociális pénzbeli transzferek körében ezek viszonylag későn jelentek csak meg. Ráadásul utóbbi ellátások

színvonala – minden, ezzel ellentétes „propaganda” ellenére – mind a többi ellátáshoz képest, mind pedig az állami kiadásokhoz viszonyítva (Darvas, 2000) a legtöbb országban alacsony maradt.

A második világháborút követő időszak családpolitikája az egykeresős háztartás modelljén alapult. Az ekkoriban uralkodó családkép szerint a férfi keresi meg a család megélhetéséhez szükséges jövedelmet, a nő feladata pedig a család gondozása és a háztartási munkák elvégzése. A család biztonságának megteremtését célzó szociálpolitikai eszközök ezért ekkoriban jellemzően a férfiak munkavállalásának elősegítésére irányultak.

A család átalakulásának, a hagyományos családi-nemi szerepek módosulásának lassú folyamata a hetvenes évektől vált a szociálpolitikai számára is megkerülhetetlenné. A család demográfiai jellemzőinek megváltozása – így a gyermekszám csökkenése, a gyermekvállalás idejének kitolódása, a válások, a házasságon kívüli együttélések és a házasságon kívül született gyermekek számának növekedése –, a nők fokozódó munkaerőpiaci szerepvállalása, valamint az élet rendjének, szerveződésének fokozatos átalakulása, individualizálódása (Gauthier, 2002) mind olyan új kihívások voltak, amelyekkel a megújuló családpolitikának számolnia kellett.

Ezek a folyamatok és következményeik önmagukban is erőteljes nyomást gyakoroltak a kormányzatokra, nem beszélve az elmúlt évtizedekben lezajlott társadalmi-gazdasági változásokról, amelyek a jóléti állapot, ezen belül a családokra és kimondottan a gyermekekre irányuló szakpolitikákat is gyökeresen átalakították. A demográfiai folyamatok következtében megváltozott a népesség korösszetétele. Az iparosodott társadalmak gazdasági válságperiódusai, az, hogy megjelent, és nem egyszer tartósnak bizonyult a tömeges munkanélküliség, alapjaiban rengette meg a családok biztonságát; a recessziók az állami költségvetések terheit is növelték. Az ebből a szempontból szintén viszonylag „újnak” számító Európai Unió legkülönbélebb intézkedései is hatással vannak – akár közvetlenül³, akár csak közvetetten⁴ – a korábban kizárólagosan nemzetállami hatáskörbe tartozó szociálpolitikára.

A jóléti állam válságával kapcsolatos viták során hangsúlyos érvként szerepel Marshall mára már klasszikussá vált gondolata, mely a szociális jogokat az úgynevezett első generációs jo-

gokkal, a polgári és politikai jogokkal egyenrangúnak tételezi fel (Marshall, 1991). E felfogás nyomán kapott erőre a gyermeklét emberi jogi megközelítésének új alapvetése: a gyermek a társadalom teljes jogú tagja, akinek nem csupán az élethez fűződnek jogai, hanem a szabadsághoz és a boldogsághoz is. A Gyermeki Jogok Nemzetközi Egyezménye kimondja, hogy minden gyermeknek joga van a fizikai, értelmi, érzelmi, erkölcsi és szociális fejlődéséhez szükséges életszínvonalhoz, valamint a szociálpolitikai ellátásokon belüli támogatáshoz is, melyek esetében a gyermek eltartásáért felelős személy vagy család körülményeit is figyelembe kell venni.

Hiába vállalunk azonban hangzatos kötelezettségeket különféle nemzetközi egyezményekben, ha elmulasztjuk figyelemmel kísérni e kötelezettségek megvalósulását.

Hét állítás a magyarországi gyerekszegénységről

A hazai gyerekszegénység nagyságrendjére, a szegénység által leginkább veszélyeztetett csoportokra, valamint a szegénységben élő gyermekek helyze-

3 Lásd az 1996-os, gyermekgondozási szabadságokra vonatkozó direktívát: The EU Directive on Parental Leave (96/34/EC).

4 Például a nők és férfiak kiegyenlített részvételéről a családban és a munkában: Resolution of the Council and of the Ministers for Employment and Social Policy (2000/C 218/02).

tére vonatkozóan a legkülönbözőbb felmérésekben, statisztikai nyilvántartásokban, kutatásokban találhatunk információkat. Sok mindent tudunk tehát a gyermekszegénységről – de a mindeddig megválaszolatlan kérdések köre is széles.

1. A gyerekek jelentős százaléka él olyan háztartásban, ahol az egy főre jutó jövedelem nem éri el a segélyezési küszöböt.

A segélyezési küszöb az az összeg, amelyet a segélyekre való jogosultság megállapításánál vesznek figyelembe. Magyarországon ez az öregségi nyugdíjminimum összege (2006-ban a 25 800 forint). A segélyezésre való jogosultság akkor áll fenn, ha a háztartás egy főre (egy-egy segélyeknél egy fogyasztási egységre) jutó jövedelme ezt, illetve egyes segélyeknél ennek meghatározott százalékát nem éri el.

A segélyezési statisztikák szerint 2005 januárjában 620 ezer 18 éven aluli gyermek részesült rendszeres gyermekvédelmi támogatásban. Ez önmagában is az érintett korosztály csaknem

30 százaléka. Ha azonban azt is számításba vesszük, hogy nagyon sok, anyagi helyzete alapján egyébként segélyre jogosult gyerek nem jut hozzá valamilyen okból ehhez az ellátáshoz (különböző kutatások alapján 10 és 30 százalék közé tehető ezeknek a gyerekeknek az aránya), akkor a segélyezési küszöb alatt élő gyermekek számát összességében 700 ezer és 900 ezer közé becsülhetjük.

2. A gyermekek relatív szegénységi rátái meghaladják a népesség más korcsoportjainak szegénységi rátáit.

A szegénységi ráta a legkönnyebben értelmezhető szegénységi mérőszám, amely a megválasztott szegénységi küszöb alatti jövedelemmel rendelkezők arányát fejezi ki. Ilyen relatív küszöbök lehetnek az egy főre (fogyasztási egységre) jutó éves nettó jövedelem alapján sorba rendezett népesség alsó 10, illetve 20 százalékához tartozók jövedelme vagy az átlag-, illetve a medián jövedelem 50–60 százaléka.

A TÁRKI Magyar Háztartás Panel és Háztartási Monitor vizsgálatai alapján, a gyermekek minden korcsoportjában magasabb a szegénységben élők aránya, mint a népesség idősebb tagjai között – bárhogy is választjuk meg a szegénységi küszöböt (*lásd* az 1. táblázatot).

1. TÁBLÁZAT

A szegénységi ráta* alakulása életkor szerint, egy főre jutó jövedelemmel számolva, 1992–2005.

Életkor	1992	1996	2000	2003	2005
0–15	18,0	30,8	30,1	32,7	32,2
16–24	13,1	19,8	21,4	18,4	22,3
25–49	9,2	18,0	16,9	17,1	19,6
50–64	5,4	6,8	9,8	9,2	8,1
65+	4,3	4,2	4,2	4,2	2,8
Összesen	10,1	17,0	16,3	16,8	16,9

FORRÁS: Feketén-fehéren. TÁRKI Monitor jelentések (2005. 56. o., M3.1. táblázat)

*A szegénységi határ a medián jövedelem 60 százaléka.

3. A gyerekek jelentős része a népesség legrosszabb jövedelmi helyzetű csoportjaiban él

A gyermekek mind a TÁRKI, mind a KSH adatai szerint jelentősen felül-

reprezentáltak a népesség alsó jövedelmi csoportjaiban. Az elmúlt tizenöt évben ráadásul egyre nő a 18 év alattiak aránya a népesség legszegényebb 20–30 százalékában (lásd a 2. táblázatot).

2. TÁBLÁZAT

A gyermekek megoszlása az egyes jövedelmi tizedek között (az összlétszám százalékában).

Jövedelmi tizedek	1991/1992	2000/2001	2002/2003
1. tized	14,1	17,9	17,2
2. tized	9,4	13,3	14,3
3. tized	9,2	10,3	12,7
4. tized	10,4	10,5	9,2
5. tized	9,7	7,8	9,1
6. tized	11,0	7,7	9,2
7. tized	10,9	10,2	7,1
8. tized	9,4	7,4	7,5
9. tized	7,8	7,4	7,9
10. tized	8,1	7,6	6,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

FORRÁS: Szívós-Tóth (2004).

4. A szegénység kockázata a kisgyerekek, a többgyermekes családban, illetve az egyszülős családban élő gyermekek esetében a legmagasabb.

Részben ugyancsak a TÁRKI adatai szerint, de más kutatások egybehangzó eredményei alapján is három, a sze-

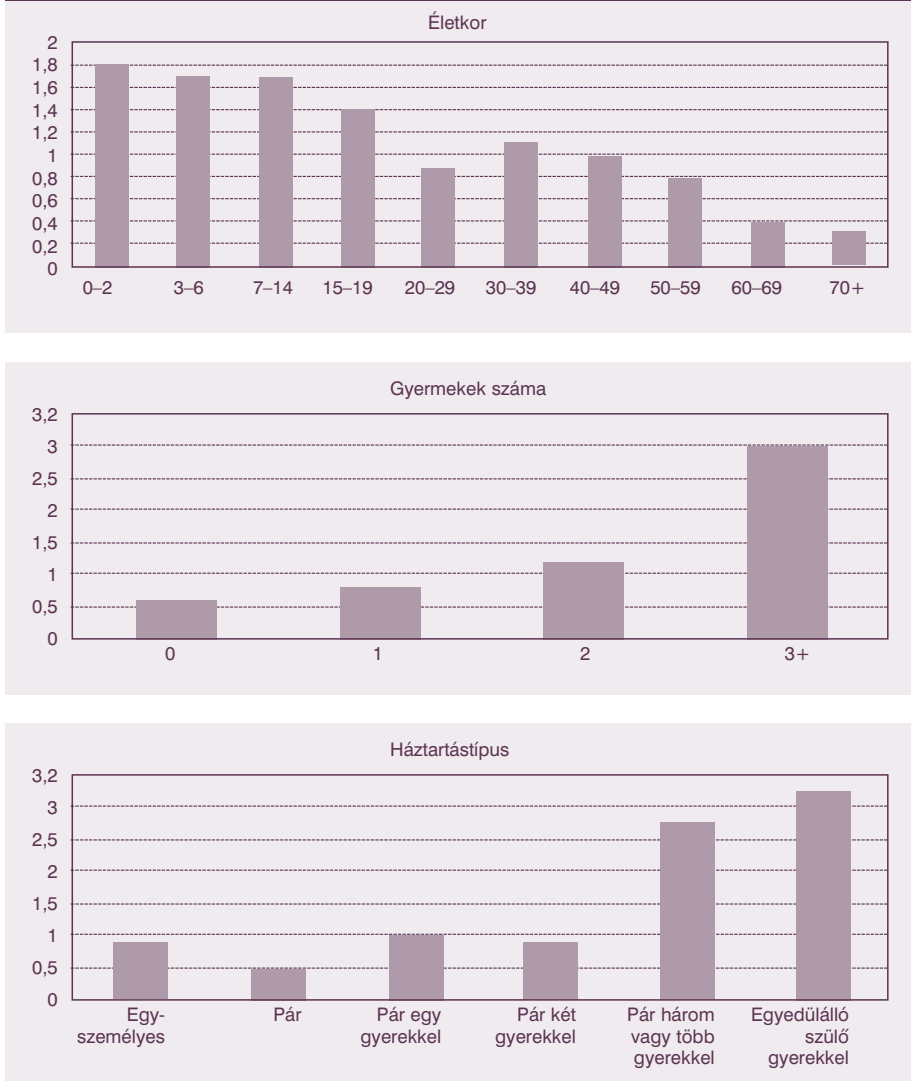
génységi kockázatot, azaz a szegénységi küszöb alá kerülés veszélyét tekintve, hangsúlyozottan veszélyeztetett gyermekes háztartástípust emelhetünk ki Magyarországon. A legalacsonyabban meghúzva azt a jövedelmi határt, ami alatt szegénynek tekintünk valakit, a két évnél fiatalabb korosztály

szegénységi kockázata több, mint kétszerese; a három és több gyerekes családban élőké három és félszerese; az egyszülős családban nevelkedőké

pedig több, mint négyszerese az átlagos szegénységi kockázatnak (lásd az 1–3. ábrákat).

1 – 3 . Á B R A

A szegénységi kockázat mértéke (a teljes népesség átlagos szegénységi kockázata = 1).

FORRÁS: Szívós-Tóth (2004).

5. A roma gyerekek körében lényegesen magasabb a szegénységi ráta, mint a nem romák körében.

Le kell szögeznünk, hogy Magyarországon a szegények többsége nem roma. A szegénység a romák körében azonban koncentráltan jelentkezik.

Több kutatás is igazolja, hogy a népesség egyre szegényebb csoportjait vizsgálva az érintett populáción belül nő a roma háztartások aránya. Az etnikai hova-

tartozás dimenziója a relatív szegénységet és a segélyezettek körét vizsgálva is határozott választóvonalat jelent. A szegénység bármely mutatóját – a jövedelmi helyzetet, a lakáskörülményeket, a táplálkozási szokásokat, az alapvető szükségletek kielégítetlenségét – vesszük is alapul, a roma háztartások kivétel nélkül mindig a leg hátrányosabb csoportba sorolhatók (lásd a 3. táblázatot).

3. TÁBLÁZAT

A roma népesség megoszlása a jövedelmi tizedek között.

Tizedek	Háztartásmonitor, roma minta (2003)	Roma felvétel (2003)
Legalsó	43,4	65,1
2.	28,1	15,3
3.	11,2	6,8
4.	4,4	3,3
5-6.	9,1	5,3
Legfelső három együtt	3,9	4,1

FORRÁS: Szívós-Tóth (2004).

6. A jövedelmi szegénységben élő gyerekek helyzete nem tárható fel pusztán az őket nevelő háztartások adatai alapján.

Az utóbbi idők kutatási tapasztalatai alapján nem igazolható az a feltevés, hogyha egy gyermek jövedelmileg szegény családban nevelkedik, ő maga is automatikusan szegénynek tekinthető. Ez a feltevés ugyanis abból indul ki, hogy a háztartás jövedelmei egyenlően oszlanak el a háztartás tagjai között. Kutatási tapasztalatok arra utalnak, hogy az alacsonyabb jövedelmű háztartások jövedelmük lényegesen nagyobb részét fordítják a gyerekekkel kap-

csolatos kiadásokra. Bármennyire is sorolja azonban a család előbbre a gyerek szükségleteit, az anyagi lehetőségek óhatatlanul határt szabnak: bár a kötelező oktatás feltételeit sok család még képes biztosítani a gyerek számára, az oktatáson kívüli, a gyerek szélesebb értelemben vett kulturális fejlődését szolgáló tevékenységek, így például a sport, a nyelvtanulás, a számítógép már meghaladják a család lehetőségeit (lásd a 4. táblázatot).

4. TÁBLÁZAT

A háztartások és a gyermekek szükségletei (a lakosság alsó jövedelmi harmadában).

	A szükségletet biztosítani tudó háztartások aránya (százalék)
A kérdéses szükséglet	
A háztartásban...	
...van TV-készülék	97
...van mosógép	92
...van hűtőgép	90
...van télen fűtött szobájuk	82
...megünneplik a karácsonyt, ajándékoznak	75
A gyerek(nek)...	
...van három váltás alsóneműje	97
...van saját ágyneműje	97
...naponta háromszor étkezik	97
...van meleg téli ruhája	96
...van saját ágya	94
...van ünnepi ruhája	90
...vannak saját könyvei	85
...vannak saját játékaik	85
...születésnapjára, névnapjára ajándékot kap	83
...naponta egyszer eszik gyümölcsöt	81
...van két újonnan vett pár cipője	59
...évente legalább egy hetet nyaral	22
...megvan a szükséges iskolai felszerelése	87
...részét vesz az iskolai programokon	76
...van rendszeres sportolási lehetősége	37
...van rendszeres számítógép-használati lehetősége	28
...jár különórákra	19

FORRÁS: Ferge-Tausz-Darvas (2002).

7. A gyermekszegénység többdimenziós jelenség; dimenzióinak halmozódása hatványozottan veszélyezteti a gyermekek pszichoszociális fejlődését.

Szociológiai és pszichológiai vizsgálatok sora igazolja, hogy a tartós gyermekkori szegénység nem múlik el nyomtalanul. Ha egy gyermek tartósan alacsony jövedelmű, többszörösen hátrányos helyzetű családban nevelkedik, ha nem rendelkezik a mobilitási

esélyeit megteremtő tárgyi környezettel, ha megfosztódik a gyermekek számára a társadalomban egyébként normaszzerűnek tekintett tevékenységektől, és emberi kapcsolataik sem kiegyensúlyozottak, akkor pszichoszociális fejlődése veszélybe kerül, csökkennek az esélyei az egészséges fejlődésre. Mindez a szegénység újratermelődéséhez vezethet, és növeli a későbbi társadalmi kirekesztettség bekövetkeztének kockázatát.

beruházás a

gyermekbe

BERUHÁZÁS A GYERMEKBE

A társadalmi biztonság három alappillére, vagyis a család, a piac és az állam hagyományosan kapcsolatban és kölcsönös függőségi viszonyban állt egymással, és képesek voltak egymás kudarcait korrigálni. A mai társadalmak egyre növekvő számú állampolgárának életében azonban nem ritka, hogy mindhárom intézmény kudarcot vall.

A tudásintenzív gazdaságban az emberi tőke különös jelentőséggel bír. Felértékelődik az oktatás szerepe, az egyéni életésélyek is az egyén tanulási lehetőségeitől, felhalmozott emberi tőkájától válnak függővé. A tanulási lehetőségeket, az egyéni motiváltságot és képességet azonban alapjaiban befolyásolja a társadalmi helyzet: a jövő integrált társadalmának és versenyképes gazdaságának megteremtéséhez ezért a ma gyermekeire kell koncentrálni. A gyermekközpontú társadalompolitika így társadalmi beruházásként értelmezhető.

A hátrányos helyzetű családok gyermekei – hatékony beavatkozás híján – ugyanis rosszabb tanulási esélyekkel rendelkeznek, közülük kevesebben mennek középiskolába és maguk is munkanélküliek vagy dolgozó szegények, hátrányos helyzetű szülők lesznek, kevesebb adót fognak fizetni és több állami támogatást fognak igényelni. A gyermekkorba történő beruházás költségeinél jóval több forrásra lesz később szükségük. Abban a kivételes helyzetben vagyunk tehát, amikor a hatékonyság és a méltányosság egymásnak gyakran ellentmondó szempontjai alapján is ugyanarra a következtetésre juthatunk: egyedül a gyermekbe való beruházás a jó megoldás (Esping-Andersen, 2001).

A családtámogatások szerepe

Először röviden bemutatjuk a szociálpolitika különböző területein megjelenő, és változatos jogcímeken kapható családtámogatások fő típusait, majd megvizsgáljuk, melyik milyen módon és milyen mértékben képes hatni a szegénységre.

Az elmúlt tíz-húsz évben a gyermekszegénység mértéke több fejlett országban is jelentősen megnövekedett. Ennek hátterében több tényező együttes hatása áll, itt azonban csak a családtámogatások szegénységcsökkentő és szegénységmegelőző hatását fogjuk ezek közül részletesen elemezni.

A családtámogatások különböző típusú szociálpolitikai ellátások formájában jelenhetnek meg: éppúgy vannak családpolitikai jellegű társadalombiztosítási juttatások, mint a jövedelmi helyzettől független, univerzális ellátások (demograntok), segélyek és adókedvezmények. A fontosabb típusok a következők.

1. Csoportosan célzott, vagyis a meghatározott élethelyzetben lévő csoportjának minden tagjához, a jövedelmükre való tekintet nélkül eljuttatott univerzális ellátások, avagy demograntok. Az ellátásoknak ez a típusa annak belátásán alapul, hogy a társadalom meghatározott csoport-

jaihoz (például a gyermekek csoportjához) tartozó emberek helyzete hasonlóságot mutat. Az ellátásra való jogosultság alapja az adott csoporthoz való tartozás – egyéb tényezők, mint például a jövedelmi helyzet, a munkaerőpiaci státusz vagy a családszerkezet nem játszanak szerepet benne.

2. Segélyek. A jövedelemfüggő segélyek legfontosabb ismérve, hogy a jogosultság, és az esetek egy részében a támogatás összege is az ellátásban részesülő jövedelmi helyzetétől függ. Az ellátásra való jogosultság megállapítása – a szabályozás jellegétől függően változó mértékben – a helyi önkormányzat hatáskörébe tartozik.

3. A személyi jövedelemadó-rendszernek is vannak erőteljes szociálpolitikai elemei. A családi adózás, illetve a splitting (házaspárok közös adózása), valamint az eltartottak utáni (az adóalapot csökkentő vagy az adóból levonható) kedvezmények, és a gyermekek nevelésével összefüggő költségekre vonatkozó kedvezmények is a családtámogatások közvetlen eszközrendszeréhez tartoznak.

A családi ellátásokkal kapcsolatos viták centrumában a juttatások célzásának⁵ kérdése, vagyis a korlátozottan rendel-

5 A célzás (targeting) ez esetben szociálpolitikai szakkifejezés: arra vonatkozik, kiknek, hogyan és milyen formában kell egy bizonyos támogatást eljuttatni ahhoz, hogy az eredeti szándékok szerinti célját (például a gyerekszegénység csökkentését) elérhesse.

kezésre álló források leghatékonyabb és leghatásosabb elosztásának problémája áll. A hatékonyság (azaz hogy mennyiben alkalmas egy adott ellátás vagy maga a rendszer a kitűzött cél elérésére) és a hatásosság (az ellátások eljuttatása a leginkább érintett csoportokhoz) fokozására irányuló törekvés több különböző dimenzióban jelenhet meg.

A „vertikális célzás”⁶ előtérbe helyezése a jövedelemigazoláshoz kötött ellátások súlyának növelését eredményezi.

A „horizontális célzás”⁷ sok szempontból javíthatja a rendszer hatékonyságát. Ez esetben abból a szociológiai tényből indulunk ki, hogy a családtámogatásra való jogosultság kritériuma – vagyis a gyermek léte – önmagában is jelentős szerepet játszik a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásában,

a demogrant típusú családtámogatás ezért a hatékonyság és a hatásosság szempontjából is előnyösebbnek bizonyulhat, mint a jövedelemigazoláshoz kötött, segélyezési jelleggel bíró családtámogatás.

A hatékonyság és hatásosság kérdései mellett az is nagymértékben befolyásolja a szegénységi ráták alakulását, mi alapján válik valaki egy juttatásra jogosulttá. A segély jellegű ellátások elsősorban a szegénység csökkentésére alkalmasak, szemben az univerzális ellátásokkal, amelyek a szegénység kialakulásának megelőzésében is hatékonyak lehetnek. Minden eddigi kutatás azt mutatja, hogy a szegénységből, illetve a társadalmi kirekesztettségéből való kilépés elősegítése jóval összetettebb állami szerepvállalást tesz szükségessé, mint ezek megelőzése. Azokban a társadalmakban, ahol többet fordítanak preventív jellegű ellátásokra, kisebb a szegénységben élő népesség aránya, illetve a társadalmi kirekesztés veszélye.

Az 5. táblázatban az eddigiekben tárgyalt három fő ellátástípus jellemzőit, társadalmi és gazdasági hatásait foglaljuk össze.

6 A vertikális célzás mögött meghúzódó feltételezés az, hogy a családok helyzetét elsődlegesen jövedelmi körülményeik határozzák meg. Az ez alapján kialakított juttatási rendszer elvben a társadalom eltérő jövedelmű csoportjai között valósít meg újraelosztást.

7 Horizontális célzásról a fentiekkel szemben akkor beszélhetünk, ha az újraelosztás a társadalom hasonló jövedelmi körülmények között, de valamilyen relevánsnak tartott szempontból mégis eltérő élethelyzetben élő csoportjai (például gyerekesek és gyermektelenek, egészségesek és betegek) között történik.

5. TÁBLÁZAT

A családtámogatások három alapvető formájának hatásai (azonos összegű ellátást feltételezve).

	Demogrant	Adórendszeren keresztül érvényesített (nem visszaigényelhető kedvezmény)	Segély típusú ellátás
Az ellátáshoz való hozzáférés	+++	++	+
Munkavállalásra való ösztönzés	+–	++	–
Szegénységcsökkentő hatás	+	–	++
Szegénységet megelőző hatás	++	+	–
Viszonylag alacsony adminisztrációs költségek	+++	++	+
Stigmatizáció elkerülése	+	+	–

–: negatív hatás, +–: nincs hatás, +: inkább pozitív hatás, ++: pozitív hatás, +++: erős pozitív hatás

A témára vonatkozó bőséges szakirodalom igen részletesen foglalkozik a gyermek-, illetve családtámogatási ellátások tipizálásával. Ezek jelentős része ma már nagyon pontos, háztartási jövedelmek alapján történő számítá-

sokat is tartalmaz annak vizsgálatára, milyen arányban játszanak szerepet egy-egy ország esetében az egyes ellátási típusok a gyermekes családok jövedelmében (lásd a 6. táblázatot).

6. TÁBLÁZAT

A családi pótlék, a segélyek és a jövedelemadó-kedvezmények súlya a gyerekekneveléssel kapcsolatos jóléti juttatások teljes összegén belül, százalékban.

	Ausztria	Nagy-Britannia	Belgium	Dánia	Franciaország	Németország	Spanyolország	Svédország
Családi pótlék	65,45	46,03	72,67	66,93	44,12	78,05	2,41	74,31
Szociális segély	0,31	1,21	2,09	6,29	5,95	1,79	12,73	4,09
Jövedelemadó-rendszer	29,53	11,33	22,72	–0,56	24,97	4,84	84,20	–0,88
Szegénységi ráta (UNICEF, 2005)	10,2	15,4	7,7	2,4	7,5	10,2	13,3	4,2

FORRÁS: Corak, Lietz & Sutherland (2005).

Ahhoz, hogy a különböző ellátástípusokat hozzávetőlegesen értékelni tudjuk, azt is ismernünk kell, hogy a fenti országokban mekkora a szegénységben élő gyermekek aránya, illetve hogyan alakul a gyermekek szegénységi kockázata. Dánia és Svédország évek óta azon országok elitjéhez tartozik, ahol a gyermekek szegénységi rátája 5 százalék alatt marad. Nagy-Britannia

2000-ben még a legrosszabb helyzetű országok között szerepelt, azóta a gyermekszegénység mértéke – részben az ellátások reformjának köszönhetően – csökkent. Ausztriában az elmúlt években ugyancsak csökkenő tendenciát mutat a gyermekek szegénységi rátája, különösen a legkisebbek körében, ami elsősorban az ellátások átalakításával van összefüggésben.

egalitáriánus Norvégiában a ráta 3,9 százalékos, míg az individualista USA-ban 21,9 százalékos (Phipps, 2001).

A fentiek alapján bárkiben felmerülhet a kérdés, hogyha egyszer a családtámogatások elmúlt hetven-nyolcvan éves tapasztalatának, valamint a mai gyakorlatoknak a részletes elemzése alapján egyértelműen kiviláglik, melyik ellátási forma a leghatékonyabb, miért hagyják rendszeresen figyelmen kívül ezt a tudást a családtámogatási rendszerek reformjainál?

A háttérben álló okok meglehetősen összetettek. Egyrészt a fejlett országok ellátórendszerei eltérő tradíciókkal bírnak. Korántsem meglepő módon a társadalomban uralkodó értékrendszer (egyenlőség, az állami felelősség köre és mértéke, a nőekkel, az anyasággal kapcsolatos attitűdök) és a gyermekszegénység elleni küzdelem eszközeinek megválasztása, illetve a gyermekszegénység mutatóinak alakulása között szoros kapcsolat fedezhető fel. Azokban az országokban, ahol az egyenlőség meghatározó érték, általában nagyobb az újraelosztás mértéke, mint azokban az országokban, ahol a jövedelmi egyenlőség kisebb prioritást élvez. Ez végeredményben többek között a gyerekek körében tapasztalható szegénységi ráták jelentős eltéréseiben testesül meg. Példaként kiválasztva két országot: az inkább

Nem feledkezhetünk meg a krónikus forráshiányról sem mint a magas színvonalú, univerzális ellátások bevezetésének és fenntartásának egyik legfőbb korlátjáról. Ugyanakkor a megfelelően kialakított ellátórendszer hatékonysága a források bővülésével viszonylag könnyen növelhető, míg az ellátások struktúrájának átalakítása általában nem valósítható meg anélkül, hogy a reformnak ne legyenek kisebb vagy nagyobb mértékben vesztesei.

Családtámogatások Magyarországon

Magyarországon a 2006-tól életbe lépett új családtámogatási rendszer meghatározó eleme az összegében jelentősen növelt családi pótlék lett, miközben a másik két ellátási forma súlya (és összege) a korábbi töredékére csökkent. A teljes családtámogatási rendszer költségvetési forrásai összességében csupán 10 százalékkal növekedtek (lásd a 7. táblázatot).

7. T Á B L Á Z A T

A 2005. végén érvényben lévő magyar családtámogatási rendszer.

	Előnyök	Hátrányok
Családi pótlék	<ul style="list-style-type: none"> – Eléri az érintetteket: a 18 éven aluli gyerekek és fiatalok 95–98%-a részesül az ellátásban. – Gyerekszám szerint differenciált ellátás, így az egyik legnagyobb, szegénységi kockázatot csökkentő tényező a gyerekes háztartások körében. 	<ul style="list-style-type: none"> – Alacsony színvonalú, bármilyen viszonyítási alapot veszünk is figyelembe. Részben ezzel az alacsony mértékű ellátással is magyarázható a többgyerekes háztartások szegénységi kockázatának alakulása. – Az egyszülős háztartások esetében nem jelentős a differenciálás: nem járul hozzá lényeges mértékben az egyenlőtlenségek csökkentéséhez. – Nem indexált.
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	<ul style="list-style-type: none"> – Normatív jellegű ellátás: a jogosultság megléte esetén a háztartásban élő összes gyermek után, mérlegelés nélkül folyósítandó. 	<ul style="list-style-type: none"> – Sokan kimaradnak a jogosultak közül. – A támogatásban részesülők egy jelentős része az ellátás folyósítása után is a segélyezési küszöb alatt marad. – Aki akár egy forinttal is túllépi a jövedelemküszöböt, a teljes támogatástól és a hozzá kapcsolódó egyéb ellátásoktól (étkezés, tankönyv stb.) is azonnal elesik (segélyezési csapda).
Adókedvezmény	<ul style="list-style-type: none"> – Munkára (jövedelemszerzésre) ösztönöz. – A nagy szegénységi kockázattal rendelkező, sokgyerekes háztartások életében nagy jelentőséggel bíró támogatási forma. 	<ul style="list-style-type: none"> – Csak az adóköteles jövedelemmel rendelkezők tudják igénybe venni. – A gyerekes háztartások és a kiemelten veszélyeztetett sokgyerekesek számottevő részét nem éri el. Ezzel is magyarázható, hogy a három- illetve többgyerekesek szegénységi kockázata nem csökkent az elmúlt években. – Negatív újraelosztást eredményez (regresszív).

FORRÁS: Darvas Ágnes–Mózer Péter: Kit támogassunk? (Esély, 2004.6. alapján).

Az adókedvezmények köre jelentősen leszűkült: az egy- és kétgyerekes családok már egyáltalán nem, a három- és többgyerekes családok pedig – jövedelemhatárhoz kötötten – az eddiginél jelentősen kisebb mértékű kedvezményt vehetnek csak igénybe.

A rendszeres gyermekvédelmi támogatás a korábbi formájában megszűnt, az újonnan bevezetett rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény révén azonban a segélyezési küszöb alatt élő gyermekes háztartások esetében megmaradtak azok a szolgáltatások, melyek korábban ehhez az ellátáshoz kötődtek (így például az ingyenes étkeztetés vagy a tankönyvtámogatás), valamint évente két alkalommal minden érintett gyermek fix összegű (2006-ban 5000–5000 forintos) támogatásban részesül.

A támogatási rendszer reformja összességében pozitívan értékelhető.

– A horizontális igazságosságnak (vagyis a „hasonló helyzetben lévőknek hasonló elbánást” elvnek) inkább megfelelő újraelosztást eredményez, amennyiben megvalósítja a gyerekek azonos támogatását (minden gyerek egyformán része a „közjó”-nak).

– Minden gyermekes család része-

sülhet az ellátásból (megkapják azok, akik valamilyen okból nem vették igénybe a segélyt, és azok is, akik az adókedvezményt alacsony jövedelmük miatt csak részben vagy egyáltalán nem tudták érvényesíteni, segélyre viszont nem voltak jogosultak).

– Megszüntette a gyermekes családokat egymástól megkülönböztető, elkülönülő támogatási rendszereket (könnyen igényelhető adókedvezmény a munkajövedelemmel rendelkezőknek, stigmatizáló segély a szegényeknek).

– Megszüntetett egy, a munkába állás ellen ösztönző ellátási formát, a rendszeres gyermekvédelmi támogatást.

A helyébe lépő családi pótlék a munkavállalás szempontjából semleges.

Az új rendszer fenti, kétségbevonhatatlan előnyei mellett azonban nem felejthetjük el, hogy a források jelentős bővülése nélkül történő intézményi reform a szegénységben élő gyermekes családok többségének helyzetében nem hozott jelentős változást. A támogatási rendszer 2002-re kialakult belső szerkezete jelentősebb pótlólagos költségvetési források bevonása nélkül legfeljebb úgy volt korrigálható, hogy végre minden gyerekes háztartást egyenlően kezeljen, tekintet nélkül arra,

milyen helyzetben van a szülő vagy vannak a szülők a munkaerőpiacon, és milyen jövedelemmel rendelkeznek. Ez az átalakítás nem nyújt lehetőséget a legrosszabb helyzetben lévő családok kiemelt támogatására, de az ellátáshoz való egyszerű és humánus hozzájárulást mindenki számára biztosítja.

A reform legfőbb erénye az, hogy létrehozta a kereteit egy olyan családtámogatási rendszernek, amely megfelelő fejlesztéssel – elsősorban a magasabb szegénységi kockázatú csoportok, így a kisgyerekesek, a sokgyerekesek és az egyszülős háztartások későbbi kiemelt támogatásával – nagy szerepet játszhat a gyermekszegénység megelőzésében és csökkentésében. A rendszer továbbfejlesztésében felhasználhatók azok a tapasztalatok, amelyek azoknak az országoknak a gyakorlatához kapcsolódnak, amelyek az elmúlt évek során – részben a családtámogatási rendszerük átalakításával, fejlesztésével – jelentősebb sikereket értek el a gyerekszegénység csökkentésében.

A gyermekkori hátrányok kialakulásának megelőzése

A három év alattiak

Az oktatásszociológiai vizsgálatok egyértelműen bizonyítják, hogy a magyar oktatási rendszer nemhogy nem mérsékli, hanem inkább fokozza a társadalmi egyenlőtlenségeket, és jelenlegi működésével egyszerűen alkalmatlan a társadalmi hierarchia legrosszabb pozícióit elfoglaló gyermekek mobilitási esélyeinek növelésére. Ezek a kutatások azonban általában csak az iskolarendszer diszfunkcionalitásának okait feltáró, azokat kezelő intézkedéseket sürgetnek.

E fejezetben arra szeretnénk rámutatni, hogy iskoláskorban már a legjobb oktatási rendszer is csak meglehetősen kétes hatékonysággal képes az egyenlőtlenségeket mérsékelni. Valódi eredmények eléréséhez a mai oktatási rendszeren kívül kell kezdeni a munkát: a kulturális, szocializációs deficitiek leküzdéséhez a lehető legkorábbi életkorban alkalmazható eszköz- és intézményrendszerre van szükség.

Számtalan kutatás bizonyítja, hogy az élet első éveit meghatározó jelentőségűek az emberi idegrendszer, a tanulási, és széles értelemben vett adaptációs

képességek alakulásában. A gyermekek fejlődésének korai szakaszával kapcsolatos beruházások jelentős gazdasági, társadalmi és politikai hozadékkal járnak: befolyásolják a jövőbeni gazdasági növekedési potenciált, csökkenthetik a szegénységet és növelhetik a társadalmi béke esélyét.

Több országra kiterjedő vizsgálatok támasztják alá a következőket:

- a jó minőségű gyermekintézmények programjai kedvezően alakíthatják a veszélyeztetett, hátrányos helyzetű gyermekek későbbi iskolai teljesítményét;
- ezek a hatások a szegény gyermekekénél és az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinél a legerőteljesebbek;
- a leginkább tartós, hosszú távú hatásokkal az általános iskolában is folytatódó és intenzív korai intervenciót kínáló programok járnak (OECD Oktatási Igazgatóság, 2005).

Ezeket a feladatokat intézményes formában elsősorban a bölcsődék, óvodák és iskolák látják el.

Magyarországon ezeket a gyermekek pszichoszociális fejlődéséért felelős intézményeket nem kezelik egységes rendszerben. Másféle kompetenciákat,

eszközöket tartanak fontosnak a legkisebnek, azaz a közoktatás első láncszemének tekintett óvodákban, valamint az iskolákban. Míg az óvodákért és az iskolákért az Oktatási Minisztérium felel, a bölcsődék 1997-től a szociális és családtügyi (ma szociális és munkaügyi, SZMM) tárcához tartoznak, ami érzékletesen fejezi ki, hogy manapság a bölcsődét elsősorban szociális vagy (őrizve az emléket annak, hogy a bölcsődék korábban az egészségügyi-népjóléti tárcához tartoztak) egészségügyi intézménynek tekintik. Míg az ágazati irányítás az SZMM feladata, a gyermekek napközbeni ellátásáról az önkormányzatoknak kell gondoskodniuk. A bölcsődék döntő többsége önkormányzati fenntartású intézmény, 2003-ban csupán 920 gyermeknek nyújtottak más fenntartók bölcsődei szolgáltatást.

Az államszocializmus éveiben a gyermekintézmények széles köre alakult ki Magyarországon. Az 1980-as évektől fogva azonban a bölcsődék száma – részben amiatt, hogy egyre kevesebb a gyerek – folyamatosan csökken. Míg például 1993-ban még 700 intézményben több mint 40 ezer gyermekről gondoskodtak, tíz évvel később, 2003-ban már csupán alig 30 ezer gyerek, a bölcsődei szolgáltatásra jogosult korosztály kevesebb, mint egytizede (2003-ban 7,7 százaléka) járt az összesen 515 bölcsődébe (lásd a 8. táblázatot).

8. TÁBLÁZAT

A bölcsődébe járó gyerekek aránya korcsoportonként 2003-ban.

Korcsoport	A korcsoport létszáma (fő)	Ebből bölcsődés (fő)	Bölcsődébe járók aránya a korcsoporthoz képest (százalék)
1–11 hó	95 025	203	0,21
12–23 hó	95 805	3 931	4,10
24–35 hó	97 601	14 531	14,89
1–35 hónapos együtt	285 431	18 665	6,47
36 hó felett	93 453	10 757	11,51
Összesen	381 884	29 422	7,70

FORRÁS: Tájékoztató a család-, gyermek- és ifjúságvédelemről (ECSSZEM, 2004, 49. o.).

Ez messze elmarad attól a legalább 33 százalékos aránytól, akiknek az EU 2002-ben, Barcelonában kibocsátott irányelve szerint 2010-re nappali ellátást kellene biztosítanunk. Elfogadva, hogy számos érv hozható fel amellett, hogy a gyermek első egy-két életévében az egyik szülő otthon maradjon, és tekintetbe véve, hogy ehhez a GYES támogatást is nyújt, feltételezhetnénk, hogy legalább a két éven felüliek túlnyomó többsége eljut bölcsődébe. Csakhogy 2001-ben a 24 és 35 hónap közöttieknek is mindössze a 13,9 százaléka volt bölcsődés. A 30 százalékos követelmény teljesítésével gyökeresen átalakulna, de legalábbis át kellene, hogy alakuljon a bölcsőde jellege és funkciója.

A bölcsődei szolgáltatásokhoz való, eleve is meglehetősen szűk körű hozzáférés ráadásul területileg és a településtípusok szempontjából is rendkívül egyenlőtlen. Magyarország összesen 3153 települése közül 3000 településen egyáltalán nincs bölcsőde; a községekben csak elenyésző számban működnek ilyen intézmények.

Mindennek valószínűleg főképp a finanszírozási rendszerben keresendő az oka. A központi normatíva csak 25–30 százalékban fedezi az intézmények működés költségeit, a fennmaradó részből 55–65 százaléknyit az önkormányzatok, a fennmaradó 10–15 százaléknyit pedig a szülők hozzájárulása tesz ki. A teljes költségvetés közel háromnegyede a bérköltségre megy el, míg a fennmaradó összeg éppen csak az intézmények minimális működési költségeinek fedezésére elegendő. A kisebb települések esetében mindezen felül az is súlyosbítja a helyzetet, hogy a normatív támogatás gyerekszám alapján érkezik, márpedig a községek-

ben az elmúlt évtizedekben még az országos átlaghoz képest is nagyobb mértékben esett vissza a születések száma (OECD Oktatási Igazgatóság, 2005). Így aztán a bölcsődeügy is klasszikus csapdahelyzetbe került: a források éppen ott állnak a legkevésbé rendelkezésre, ahol az életkörülmények miatt, a szocializációs deficitet mérséklendő, égető szükség volna az intézményekre. A nehézségeik áthidalására a bölcsődék tetemes hányada, összesen 207 intézmény különféle, az alaptevékenységükhöz kötődő szolgáltatásokra (időszakos gyermekfelügyelet vállalása, játszócsoport, házi gondozónői szolgálat, játék- és eszközkölcsonzés) „vállalkozik”, hiányos forrásaikat kiegészítendő.

Magyarországon a bölcsődék, óvodák és iskolák igazgatási szintű szétválasztása egyfajta megbecsültségi rangsort is tükröz: az oktatási szintek között felfelé haladva növekszik az intézményekben dolgozók presztízse, jövedelmi szintje – teljesen függetlenül az intézményekben dolgozók tevékenységének társadalmi fontosságától. Sajnos ez éppúgy igaz az intézmények

dolgozóinak képzésére is: annak ellenére, hogy – mint a fejezet elején megállapítottuk – a korai beavatkozás, fejlesztés mintegy determinálja a későbbi iskolai életutat, és ezen keresztül a jövőbeli társadalmi pozíciót is, az ehhez szükséges sokféle szaktudás és készség elsajátításához a bölcsődei gondozók képzése nem ad elégséges támogatást.

Bizonyos gyerek- és lakosságcsoportok esetében a bölcsőde elérhetősége különlegesen fontos volna. Ez lehetne például az az intézmény, ahol elkezdődik a fogyatékos gyermekek társadalmi integrációja, ahol – megfelelő szakképzettséget feltételezve – fény derülhetne a különféle részképességzavarokra és időben hozzá lehetne fogni a fejlesztő munkához. Ma már, igaz, csak elviekben, de törvényi lehetőség van a fogyatékos kisgyermekek integrált bölcsődei elhelyezésére, ám erre csak nagyon kevés intézmény vállalkozik: 2003-ban összesen 176 fogyatékos gyermekkel foglalkoztak külön csoportban, 147-tel részben, és 289 gyermekkel pedig teljesen integráltan.

A másik, a hozzáférés szempontjából igencsak hátrányos helyzetű csoport a roma családok gyermekei. Ennek részben az az oka, hogy a romák nagy arányban élnek a bölcsődékkal eleve rosszul ellátott községekben, a települési hierarchia kedvezőtlenebb pozíciójú helységeiben. Másrészt komoly probléma, hogy jelenleg elsősorban az úgynevezett dolgozó anyák gyermekei kaphatnak elhelyezést, a romák, különösen a roma nők magas munkanélküliségi-inaktivitási rátája pedig közismert. A távolmaradás lehetséges okai közül a kora gyermekkori hátrányos megkülönböztetés sem zárható ki. A roma gyermekek többsége csak ötéves korában kerül gyermekintézménybe – óvodába –, vagyis csak akkor, amikor ez már kötelező számukra.

Az Európai Unió tagállamainak számottevő részében a legkisebbek gondozását, korai fejlesztését nem bölcsődeszerű intézményes formában oldják meg. Magyarországon családi jellegű gyermekgondozási formákat ugyanakkor a jogszabály adta lehetőségek ellenére is alig-alig találni még. Jelenleg csupán pár tucat családi napközi van az országban, és a házi gyermekfelügyelet is csak néhány helyen működő szolgáltatás, holott megfelelő szabályozás és ösztönzés esetén ezek alkalmasak lennének például a kisebb

települések bölcsődével kapcsolatos gondjainak megoldására.

A bölcsődei ellátással kapcsolatos legsürgetőbb feladatok

A bölcsődei ellátással kapcsolatos legfontosabb és legsürgetőbb feladatokat, szempontokat az alábbiakban foglaltuk össze.

Kisgyermekkortól egészen a közoktatási rendszerből történő kilépésig (tizennyolc éves korig) egységes rendszerként kell kezelni a bölcsődés korú gyermekek gondozását, az óvodákat és az iskolákat.

A bölcsődei szolgáltatások hozzáférhetőségének javítása a nők munkavállalásának elősegítése szempontjából is fontos lenne.

A szegénységben élő, a roma, valamint a fogyatékos kisgyermekes esetében kiemelten fontos a hozzáférési esélyek javítása.

A jelenleginél sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni a hátrányos helyzetű, illetve hátrányos helyzetű településeken és térségekben élő kisgyermekes korai fejlesztésére, szocializációjára. E nélkül főleg a kisebb településeken élő, hátrányos helyzetű gyermekek későbbi társadalmi esélyei kerülnek veszélybe, de más hátrányok is érhetik őket, például kimaradhatnak a szükséges szűrővizsgálatokból.

Társadalmi jelentősége miatt nagyobb megbecsültséget kell biztosítani a bölcsődék munkatársainak, részben jövedelmük emelésével, részben a felsőfokú (legalább BA) képzésük megteremtésével. Képzésük során olyan komplex pedagógiai, szociális, pszichológiai és fogyatékosügyi ismeretekre és készségekre kell szert tenniük, amelyek újradefiniálják a bölcsődei gondozó fogalmát, s a fejlesztő tevékenységre is képessé teszi őket.

Az OECD országtanulmánya „egy többfunkciós egészségügyi-gyermekgondozói szakma bevezetését” javasolja „a kifejezetten elszigetelt településeken élők ellátására”. A skandináv országok példája nyomán ez akár az idősek napközbeni ellátásával, valamint a gyermekek és a fiatalok iskolán kívüli szabadidős tevékenységeinek szervezésével is kiegészülhetne (OECD Oktatási Igazgatóság, 2005). A képzés során célszerű volna alapfokú gyógypedagógiai ismereteket is oktatni, valamint – a roma gyermekekkel és szüleikkel való zavartalanabb munka érdekében – interkulturális-interetnikus képzést is biztosítani.

Megfontolásra érdemes, hogyan lehet az egységes, integrált szemléletű megközelítésben a különböző szintű ok-

tatási intézmények (bölcsőde, óvoda, iskola) közötti együttműködést elősegíteni. Más, hasonló térszerkezetű európai országok gyakorlatában sem ritka, hogy – főleg a mérhető hatékonysági problémákkal küzdő kisebb településeken, ahol a külön intézmények fenntartása rendkívül költséges lenne – intézményi integrációval oldják meg a legkisebbek napközbeni gondozását. Az intézményi integráció kiterjedhet a bölcsődés, óvodás és általános iskolás korú gyermekekre, de az észak-európai országok tapasztalataira alapozva akár az egészségügyi, a szociális és az oktatási-nevelési szolgáltatások integrált együttműködése is megvalósítható lenne.

Hasonló okból át kellene gondolni, miért csak szűk körben terjedtek el a családi ellátási formák (családi napközi, gyermekfelügyelet), fel kellene tárni az ellenőrzőt, a szabályozásban rejlő tényezőket. E szolgáltatások működtetőinek szakmai továbbképzéséről, felügyeletéről, módszertani segítségéről, a minőségi előírások betartásának ellenőrzéséről a megyei módszertani intézmények gondoskodhatnának.

Fontos lenne a szolgáltatások működésének rendszeres nyomon követése. Ennek érdekében a szokásos output-indikátorokon (férőhely, intézményszám, dolgozók száma és iskolai végzettsége stb.) túl a szolgáltatások minőségét, eredményességét jellemző (outcome) mutatók kidolgozására és alkalmazására lenne szükség. Ennek keretében a gyermekek fejlődését is nyomon kellene követni, és országos szintű adatokat kellene gyűjteni a hozzáférési esélyekről, különös tekintettel többek között a kimaradókra és a kimaradás okaira.

A holisztikus szemléletmódnak megfelelően ösztönözni kell a gyermekköz-pontú megközelítést, az intézmények nyitottabbá tételét, a legkisebbeknél a még mindig uralkodó egészségügyi szemlélet visszaszorítását, továbbá a szolgáltatások hatékonyabb összehangolását a gyermeki és szülői igényekkel.

Óvodáskorúak

Az óvodai nevelés nálunk is, mint oly sok más európai országban, az oktatási rendszer része. Céljai is hasonlóak (a gyermek önállóságának, önbizalmának fejlesztése, jóllétének erősítése,

felkészítés az életre és az iskolára), legfeljebb a hangsúlyok térnek el (European Commission, 2005a).

Az intézmények döntő többségét a helyi önkormányzatok működtetik, az óvodáknak csupán 9 százaléka egyházi, alapítványi vagy más, nem állami intézmény, amelyek az óvodába járó gyerekek mindössze 5 százalékaról gondoskodnak. Az óvodai szolgáltatáshoz lényegesen több gyermek jut hozzá, mint a bölcsődékhez: 2003-ban a 3 és 6 év közöttiek 90 százaléka járt óvodába. A településtípus szerinti egyenlőtlenség ennek ellenére itt is tetten érhető: dacára a helyi önkormányzatok ellátási kötelezettségének, mindmáig több száz olyan település van, ahol nem működik óvoda, és ezek túlnyomó többsége 500 főnél kisebb település.

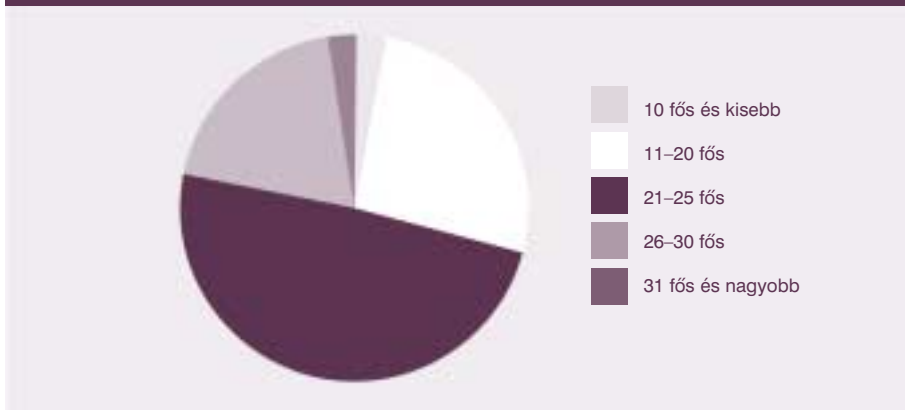
Különösen rossz a szegény és a roma gyerekek bejutási esélye. Ők a bölcsődei ellátásból szinte teljesen kimaradnak, a háromévesek töredéke lesz csak óvodás, és legalább 15 százaléuk még az iskola előtti utolsó évben sem kerül óvodába. „Csaknem 900 roma lakta településen nincs óvoda, így az óvodáskorú roma gyerekek egyötödénél megvan a kockázata annak, hogy az általános iskolában nem tudnak lépést tartani a többi tanulóval, és kiegészítő osztályokba küldik őket, megfosztva ezeket a gyerekeket a továbbtanulás, a szakképzés és a munkaerőpiaci elhelyezkedés lehetőségétől” (ERRC, 2005).

Az óvopedagógusok száma az EU-normáknak megfelelő, formális képzettségük szintén jó színvonalúnak mondható. A forráshiány azonban az óvodapedagógia történelmi hagyományai ellenére az óvodák esetében is

veszélyeztetheti a munka minőségét. Egy óvodai csoportra 2004–2005-ben átlagosan 22,3, egy pedagógusra 10,6 gyermek jutott, az óvodák 72 százalékában 20-nál több gyerek járt egy óvodai csoportba (lásd a 4. ábrát).

4. ÁBRA

Az óvodai csoportok létszám szerinti megoszlása 2004–2005-ben.

FORRÁS: OM.

Az Oktatási Minisztérium statisztikai adattárában az óvodába járó gyermekek 18 százalékát tartják nyilván hátrányos helyzetűként. Míg az óvodások 5 százaléka jár nem állami intézménybe, arányuk a hátrányos helyzetűként nyilvántartott gyermekek körében csupán 1 százalék. Önmagában ebből is kiviláglik, amit különféle kutatások és saját tapasztalataink is alátámasztanak: a társadalmi szegregáció már az óvodákban rendkívül erősen jelen van. Azokon a településeken, ahol szegények és romák szegregáltan élnek, ott jellemzően a gyermekeik is külön óvodákba járnak, mely óvodák általában rosszabbul felszereltek a többinél.

A szegény és roma településeken, településrészekben mind gyakoribb tapasztalat, hogy a jobb helyzetű szülők, a *roma szülők is*, más településre, más intézménybe viszik a gyerekeiket.

A későbbi életút alakulása szempontjából különösen nagy kockázatot rejt, ha a roma gyermekek nem jutnak megfelelő óvodai szolgáltatásokhoz: ők ugyanis általában eleve komoly hátránnyal kezdik iskolai „karrierjüket”,

s e hátrány az iskolarendszerben töltött évek során csak fokozódik. Óvodába azonban, ami felvértézhetné őket az iskolarendszerben való boldoguláshoz szükséges készségekkel, ezeknek a gyerekek a jelentős hányada nem jut el. Egy felmérés szerint 1993–1994-ben a hároméves roma gyerekek 40, a négyévesek 54, és az ötévesek 72 százaléka iratkozott be óvodába (a beiratkozás természetesen nem jelenti automatikusan azt, hogy járnak is óvodába)⁸. Bár ez utóbbi arány megnyugtatóan magasnak tűnik, ahhoz képest azonban, hogy ötéves korban, iskola-előkészítő jelleggel már mindenki számára kötelező az óvoda, inkább hátborzongató, hogy e gyerekek majd 30 százaléka még a kötelező ellátásból is kimarad. Valamivel reménytelibb egy 2000-es tanulmány eredménye: ebben a roma szülőknek csak 6,5 százaléka mondta azt, hogy a gyereke nem jár iskola-előkészítőbe, míg az ötévesek 88 százaléka részt vett ilyen foglalkozásokon (Magyar Roma Oktatáspolitikai Tanulmány).

Annak, hogy Magyarországon a roma gyermekeknek csak ilyen kis aránya iratkozik be óvodába, többféle oka lehet. Az óvodák a valós férőhelyhiány miatt a jelentkezők egy részét eleve kénytelenek elutasítani. Az, hogy ezekben a hátrányos helyzetű családokban

az egyik vagy mindkét szülő gyakorta inaktív, vagyis otthon van, „tud a gyermekére vigyázni”, elégséges indokot szolgáltatathat ehhez.

A magyar óvodarendszer „társadalmi integrációs teljesítménye” azonban nem csupán a roma gyermekek, hanem az úgynevezett sajátos nevelési igényű (fogyatékos, hiperaktív stb.) gyermekek esetében is meglehetősen gyenge.

Mindez azért is különösen szomorú, mert – ismét az OECD országtanulmányát idézve – „a kisgyermekkori nevelés és gondozás területén eszközölt beruházások nem csupán a közvetlenül érintett gyermekek és szüleik számára előnyösek, hanem a kormányok és a nemzetgazdaságok számára is rendkívül hasznosak” – vagyis jelentős szociális, gazdasági és munkaerőpiaci hozadékkal is járnak.

⁸ Magyar Roma Oktatáspolitikai Tanulmány. A team vezetője: Németh Silvia. A team tagjai: Horn Dániel, Hermann Zoltán, Kádár András, Papp Z. Attila, Székely Ágnes. Támogatta: a Világbank, Open Society Institute – LGI Helyi Önkormányzat és Közszolgálati Reform Kezdeményezés. 2003. július.

Az óvodai ellátással kapcsolatos legsürgősebb feladatok

Az óvodai ellátással kapcsolatos legsürgősebb feladatok a következők.

- Az óvodai férőhelyek száma bővítésre szorul, hiszen még mindig sokan csupán az iskolát megelőző évben jutnak óvodába, a férőhelyhiány miatt.
- Ez különösen a kisebb településeken és a hátrányos helyzetű (szegény, roma, fogyatékos) gyermekek hozzáférését biztosítandó volna rendkívül fontos.
- Bővíteni kell az óvoda komplex fejlesztő tevékenységét.
- Erősíteni kell az óvodák integrációs „hajlandóságát” és képességét.

Általános iskolások

A gyermekek egy részének sorsa már az általános iskola kiválasztásával eldőlt. A gyermekeknek iskolaérettségi vizsgálaton kell átesniük, hogy az iskolaérett minősítést megkapják – vagy hogy megállapítsák róluk: „speciális nevelésre” van szükségük. Utóbbiak közül a szakmai köznyelvben még mindig kisegítő iskolának nevezett intézmények tanulójának életpályája jól ismert: az oktatási rendszernek ebből a szegletéből semmiféle út nem vezet

a mobilitási esélyeket biztosító középiskolákba. Jól ismert, de ettől nem kevésbé szomorú tény, hogy ezekben az iskolákban, speciális osztályokban a roma gyermekek erőteljesen felülreprezentáltak. Ezek, a roma gyerekek egy tetemes részét a kisegítőbe juttató, ezáltal a legkisebb esélytől is megfosztó mechanizmusok olyan, a legkülönbélebb szakemberek által közvetített, objektív kritériumok álarcát öltik, amelyeket évtizedek óta senki sem vizsgált felül, és amelyek már valószínűleg az akkori társadalomban is korszerűtlenek voltak. Bár a tünetek egyértelműen az iskolarendszer alkalmatlanságára, az iskolára felkészíteni hivatott – elviekben ráadásul intézményesített – szocializáció hiányosságaira utalnak, a diagnózis mégis a gyermek fogyatékosága, a terápia pedig az elkülönítése lesz, bár ez mind a szakmai szempontoknak, mind az emberi jogoknak ellentmond. „A szakemberek úgy kezelik a jelenséget, mint ha a halmozottan hátrányos helyzetű, cigány családból származó, hat-hét éves korra enyhe értelmi fogyatékosokra jellemző tüneteket produkáló gyermek ugyanolyan speciális oktatási igényekkel rendelkezne, mint a szervi károsodást szenvedett, értelmi fogyatékos gyermekek” (Kende, 2003).

Ráadásul a szelekció nem csupán így, külső erők hatására zajlik: a szabad iskolaválasztás teremtette lehetőségeket felhasználva maguk a szülők is válogatnak, a társadalmi pozíciójuk, jövedelmi helyzetük, kulturális tőkéjük, informáltságuk adta keretek között.

Az utóbbi idők magyarországi kutatásai (köztük Andor Mihály, Kertesi Gábor, Radó Péter írásai) egyértelműen bizonyították az alábbiakat.

- Az alacsony társadalmi státuszú családok gyermekei nagyobb hátránnyal kezdik az általános iskolát, mint jobb helyzetű társaik.
- Az általános iskolákban erőteljes szelekció érvényesül, a középosztálybeli családok a jobb iskolákba, tagozatos osztályokba, a szegényebbek a rosszabb iskolába járatják gyermekeiket; az alacsonyabb társadalmi státuszú családok gyermekei gyengébb minőségű oktatásban részesülnek, a hátrányos helyzetű gyermekek arányának növekedésével csökken az oktatás színvonala is.
- A tanári munka részben elavult pedagógiai módszereken alapul: nem személyközpontú, nem fejleszti a készségeket, kevésbé alkalmazza a csoportmunka eszköztárát, nem a problémamegoldásra, hanem kizárólag az ismeretek átadására összpontosít.

- Az iskolákban a tanári erőforrások (az idő, a figyelem és a szakértelem), különösen a megoldandó pedagógiai feladatok mennyiségéhez képest, szűkösek.
- A fejlett világhoz viszonyítva Magyarországon kirívóan szoros a szülők iskolázottsága és gyermekeik teljesítménye közötti összefüggés, vagyis a hazai viszonyok túlzottan kedveznek a társadalmi egyenlőtlenségek átörökítésének.

A társadalmi, tudásbeli és kulturális hátrányok mérséklésének, az oktatási rendszeren belüli mobilitás erősítésének a tanórákon kívüli fejlesztő, felzárkóztató, többletismereteket nyújtó szakkörök és különórák is kiváló eszközei lehetnének. Csakhogy a gyakorlatban ezek, ha lehetséges, inkább tovább erősítik az egyenlőtlenségeket. A szülők iskolai végzettségével párhuzamosan drasztikusan csökken a különórára járó gyerekek aránya: míg az egyetemet végzett apák gyermekeinek több mint 90 százalékának van valami rendszeres és szervezett, iskolán kívüli elfoglaltsága, addig azok-

nak a gyerekeknek, akinek az apja legfeljebb nyolc osztályt végzett, mindössze 7 százaléka jár valamilyen kü-lönóra (Andor, 1999).

A fentiekben részletezett körülmé-nyek megváltoztatásához egy másik tanulmány szerint „valószínűleg nem kerülhető el a nehezebb körülmények között tanító pedagógusok munká-jának fokozottabb kompenzálása, és kívánatos lenne a legszegényebb családok iskoláztatási költségeihez való közvetlen hozzájárulás, az iskolaválasztási döntésben való közvetlen segít-ségnyújtás, illetve az iskolák felvételi rendszerének a szabályozása is”.

Hiszen „a józan ész mellett a nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják: egyáltalán nem törvényszerű az egyen-lőtlenségek ilyen mértékű növekedése és bebetonozódása. A folyamatok meg-állítása azonban alaposan átgondolt és meglehetősen költséges társada-lompolitikai intézkedéseket követel” (Kertesi–Kézdi, 2004, 42. o.).

Az általános iskolával kapcsolatos legsürgetőbb feladatok

Az általános iskolával kapcsolatos legsürgetőbb feladatok a következők.

- El kell utasítani az intézmények közötti és az intézményeken belüli szegregáció minden formáját, minden lehetséges eszközt és forrást igénybe véve a szegregáció megelőzése, a már kialakult szegre-gáció enyhítése érdekében.
- Épüljenek be új tartalmak a peda-gógusképzésbe, tanári mesterségbe: alternatív pedagógiai módszerek, interkulturális kommunikáció, társa-dalomismeret, gyermekvédelem stb.
- Sokat segíthetne az iskolai utazási költségek csökkentése, állami szintű kompenzálása és/vagy egy jól működő iskolabusz-hálózat kiépítése.
- A szakértői és rehabilitációs bizott-ságokban szociális szakemberekre is szükség van.
- Meg kell határozni a hátrányos helyze-tű oktatási mikrotérsegek, hátrányos helyzetű óvodák és iskolák körét, és érzékelhető többletforrásokat kell biztosítani a számukra.

- Bővíteni kell a pedagógiai szak-
szolgálatokat, és ki kell építeni a moz-
gó szolgálati rendszert annak
érdekében, hogy a gyermekek időben
igénybe tudják ezeket venni.
- Mérsékelni kell az iskolai lemorzso-
lódást.
- Ki kell alakítani egy, a tíz-tizennyolc
éves korosztályt megcélzó, az ő
szükségeikre válaszoló intézmény-
és szolgáltatási rendszert (alternatív
napközik, tanodák, közösségi
házak létrehozása, az iskolákról levá-
lasztva).

gyermek- szegénység és

társadalmi kirekesztés az Európai Unióban

GYERMEKSZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unió formálódó társadalompolitikájában a gyermekszegénység és a gyermekek társadalmi kirekesztettségének felszámolása is kiemelt helyen szerepel. „A tagállamok ismételten hangsúlyozzák, hogy a szegénység felszámolásának hosszú távú eredményessége érdekében kulcsfontosságú a szegénység generációk közötti átöröklésének megtörése. Ez azt jelenti, hogy erőteljesebben kell fókuszálni a gyermekek társadalmi befogadására, és – ha szükséges – a negatív társadalmi örökség ellensúlyozására” (European Commission, 2005b).

Az elmúlt években a fejlett országok egész sorában került a középpontba a gyermekszegénység és a gyermekek társadalmi kirekesztődése elleni küzdelem. A „jó gyakorlatok” tanulmányozására ennek köszönhetően ma már számos külföldi példa áll rendelkezésre.

Abban, hogy a gyermekszegénység és a kirekesztődés csak a különféle, önálló szakpolitikák eszközeinek megfelelő módon integrált rendszerével, a különféle társadalompolitikai ágazatok koordinált együttműködésével mérsékelhető eredményesen, kivétel nélkül mindenki egyetért. Ezek az eszközök három nagy típusba sorolhatók: a családok rendelkezésére álló jövedelem emelésére, a családok kiadásainak csökkentésére és a megelőzésre, valamint a gyermekjólétre összpontosító politikák csoportjába.

A családok jövedelmének növelését elsősorban jól működő munkaerőpiaci programoknak kellene biztosítaniuk. Az ezek kudarca esetén a családoknak nyújtott pénzbeli ellátásokat azonban nem tekinthetjük egyszerű jövedelemkiegészítésnek – úgy kell felfognunk azokat, mint amik a köz gyermekek iránti felelősségvállalását jelzik. A szegénységben élő családok kiadásainak mérséklését szolgálja például Magyarországon az ingyenes óvodai és iskolai étkeztetés, a tankönyvtámogatás, az iskola megközelítésének költségeihez

való hozzájárulás, illetve a gyermek-intézmények olcsó hozzáférhetőségének biztosítása. A megelőzés és a gyermekjólét elősegítésének legfontosabb eszköze a komplex, korai fejlesztés.

A hazai gyermekszegénység elleni program készítése során a nemzetközi tapasztalatok lehető legszélesebb körét kell figyelembe venni, még akkor is, ha tudjuk, nem minden eszköz, program adaptálható. A hazai program középpontjában a különböző – első sorban a szociális, az oktatási, a foglalkoztatási és az egészségügyi – szférák tevékenységének összehangolása kell, hogy álljon. Nem kevésbé fontos, hogy megszülessenek és ismertté váljanak azok a mutatók, amelyek alapján a gyermekek helyzetének alakulása követhetővé válik, és a programok folyamatosan monitorozhatók, értékelhetők lesznek.

A close-up, low-angle shot of a metallic surface, possibly a coin or a piece of machinery, with embossed patterns and textures. The lighting is soft, creating a sense of depth and highlighting the intricate details of the metal. The overall tone is muted and industrial.

a gyermek- szegénység

fel- számolása

A GYERMEKSZEGÉNYSÉG FELSZÁMOLÁSA

A gyermekszegénység felszámolása nem megy egyik napról a másikra. Azt reméljük, tanulmányunkból világossá vált: ahhoz, hogy ezt az összetett problémát kezelni lehessen, magához a problémához hasonlóan sokrétű, átfogó megközelítésre van szükség.

A gyermekszegénység, és különösképp bizonyos gyermeki csoportok esélyeinek hiánya, a társadalmi mobilitás ellehetetlenülése csak részben vezethető vissza az érintett családok anyagi lehetőségeinek szűkösségére. Ma a családtámogatás és az oktatás, gyermekgondozás rendszerei szinte tökéletesen elkülönülnek, nem összehangoltan, nem egymást kiegészítve működnek. A jövedelmek esetleges növekedésétől még nem csökkennek automatikusan a szocializációs hátrányok.

Ha valóban az a cél, hogy a fiatal generáció elsajátítsa mindazokat a készségeket, amelyek a modern társadalomban és gazdasági rendszerben a sikeres életvitelhez szükségesek, akkor az amúgy is nehéz helyzetben lévő családok mögött olyan segítő gyermekgondozási, oktatási és szociális rendszernek kell állnia, amely amellet, hogy a

hagyományos oktatási tartalmak közvetítésében képes kiemelt figyelmet fordítani a hátrányos helyzetűekre, ezen túlmenően is alkalmas a társadalmi integrációt lehetővé tevő ismeretek és képességek továbbítására.

Bár manapság már közhelynek számít a korai készségfejlesztés fontossága, de az állami gyermekintézményekben ennek mintha még nem jutott volna el a híre – és főleg nem testesül meg az azokba fektetett (pénzben, időben, szakemberben mérhető) forrásokban.

E tanulmány első változatának elkészülte után, 2005 őszén a kormányfő felkérése nyomán elkezdődött egy, a gyermekszegénység csökkentésére irányuló program kidolgozása.

A program általános célja, hogy megszüntesse a kirekesztés szélsőséges formáit, jelentősen csökkentse a szegénységben élő gyermekes családok számát, és hosszú távon átalakítsa mindazokat a mechanizmusokat, amelyek szerepet játszanak a szegénység generációk közötti átörökítésében, újratermelésében. Ennek érdekében olyan beavatkozásokat tervez, melyek elősegítik a szülők munkaerőpiaci helyzetének javítását; jobb és egyenlőbb feltételeket biztosítanak a készségek és képességek megtartására és korai életkorban történő kibontására; csökkentik a szegregációt; javítják a gyerekek és családjaik számára nyújtott személyes szociális szolgálatok és ellátások színvonalát; hozzájárulnak az egészségesebb gyermekkor biztosításához, valamint a lakáskörülmények és a lakhatás biztonságának javításához. A program során horizontálisan érvényesítendő cél az etnikai egyenlőtlenségek és a szegregáció csökkentése; a fogyatékos gyerekek helyzetének javítása; a gyermeki jogok erősítése; a különböző szintű intézményi és szakmai együttműködések javítása; a civil világ aktív segítségének keresése; az informáltság javítása. A programban kiemelt hangsúlyt kap a területi szempont, a hátrányos helyzetű térségek kirekesztettségének enyhítése, az ott élők helyzetének javítása.

felhasznált

irodalom

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDOR, M. (1999)
Az iskolákon át vezető út. Új Pedagógiai Szemle, 1999/10.
- BRADSHAW, J. (1990)
Child Poverty and Deprivation in the United Kingdom. UNICEF Special subseries: *Child poverty in industrialized countries*.
- CHILD POVERTY ACTION GROUP (2005)
First Step to Reform Tax Credits.
www.cpag.org.uk
- CLEVELAND, G.–KRASHINSKY, M. (2004)
Financing Early Learning and Child Care in Canada. Discussion paper prepared for the CCSD's national conference on child care in Canada.
- CORAK, M.–LIETZ, CH.–SUTHERLAND, H. (2005)
The impact of tax and transfer systems on children in the European Union. UNICEF, *Innocenti Research paper*, 2005/04.
- DARVAS ÁGNES (2000)
Utak vagy tévutak? A családtámogatások alakulása Közép-Kelet-Európában a rendszerváltás óta. Kézirat.
- ERRC–EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE (2005)
ERRC Submission to UN Children's Rights Committee on Roma Rights Issues in Hungary.
<http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2385&archi v=1>
- ESPING-ANDERSEN, G.–GALLIE, D.–HEMERJOCK, A.–MYLES, J. (2001)
A new welfare architecture for Europe? Report submitted to the Belgian Presidency of the European Union.
http://www.socsci.auc.dk/ccws/students/Esping -A.report_2001_.PDF
- ESPING-ANDERSEN, G. (2003)
Towards a good society, once again? 4th International Research Conference on Social Security, Antwerpen, Belgium.
<http://www.issa.int/pdf/anvers03/keynotes/2es ping.pdf>
- EUROPEAN COMMISSION (2005a)
Key Data on Education in Europe 2005.
http://www.eurydice.org/portal/page?_pageid=217,163832&_dad=portal&_schema=PORTAL &pubid=052EN
- EUROPEAN COMMISSION (2005b)
Joint Report on Social Inclusion. European Commission summarising the results of the examination of the National Action Plans for Social Inclusion (2003–2005).

- FERGE ZSUZSA–TAUSZ KATALIN–DARVAS ÁGNES (2002)
Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen, 1. kötet: Esettanulmány Magyarországról (Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Budapest).
<http://www.3sz.hu/pm/tanulmanyok/Ferge-Tausz-Darvas.pdf>
- FINCH, PAUL (2004)
Political culture and child poverty: An examination of Western and post-communist European states.
http://titan.iwu.edu/~polysci/res_publica/2004/finch.htm
- GAUTHIER, A. (2002)
Family policies in industrialized countries: is there convergence?
<http://depts.washington.edu/crfam/Symposium1/Gauthier.pdf>
- JANKY BÉLA (2004)
 The Income Situation of Gypsy Families. In Kolosi Tamás–Vukovich György–Tóth István György (szerk.): *Social Report 2004*. TÁRKI, Budapest, 386–399. oldal.
- KENDE, A. (2003)
 Együtt vagy külön? A szegregált iskolarendszer és a speciális oktatási szükségletek megállapításainak problémái. Kézirat. In Kende Ágnes: *Amarodrom*, 2003. november.
<http://www.amarodrom.hu/archivum/2003/11/9.php3>
- KERTESI, G.–KÉZDI, G. (2004)
 Általános iskolai szegregáció – okok és következmények. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, BPW, Budapest, 2004/7.
- MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS (1991)
1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, 26–27. cikk.
- MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS (1997)
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.
- MAGYAR ROMA OKTATÁSPOLITIKAI TANULMÁNY (teamvezető: Németh Silvia; 2003)
 LGI Helyi Önkormányzat és Közszolgálati Reform Kezdeményezés, 2003. július.
- MARSHALL, T.H. (1991)
 Az állampolgáriság fejlődése a 19. század végéig. In Ferge-Lévai (szerk.): *A jóléti állam*. ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék és a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.

- MASON, J.–STEADMAN, B. (1996)
The significance of the conceptualisation of childhood for promoting children's contributions to child protection policy.
<http://www.aifs.gov.au/institute/afrcpapers/mason.html>
- OECD OKTATÁSI IGAZGATÓSÁG (2005)
 A kisgyermekkori nevelés és gondozás irányelvei. *Magyarországi Országjelentés az OECD A kisgyermekkori nevelés és gondozás szakmapolitikájának tematikus vizsgálata című programjához.* Országos Közoktatási Intézet és Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
<http://www.ncsszi.hu/anyagok/OECDorszagjelveleges.pdf>
- PHIPPS, SHELLEY (2001)
 Values, Policies and the Well-Being of Young Children in Canada, Norway and United States. In Vleminckx, Koen–Smeeding, Timothy M. (szerk.): *Child Well-Being of Young Children in Canada, Norway and the United States.* The Policy Press, Bristol, Nagy-Britannia.
- SZIVÓS PÉTER–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.; 2004)
Stabilizáló társadalomszerkezet. TÁRKI Monitor jelentések, Budapest.
<http://www.tarki.hu/adatbank/h/kutjel/pdf/a530.pdf>
- UNESCO (2003)
 Re-Forming Education and Care in England, Scotland and Sweden. *UNESCO Policy Briefs on Early Childhood*, No. 12, 2003. április.
- UNICEF (2005)
Child Poverty in Rich Countries.
[http://www.unicef.org/brazil/repcard6e.pdf#search=%22UNICEF%20\(2005\)%20%2B%20%22Child%20Poverty%20in%20Rich%20Countries%22%22](http://www.unicef.org/brazil/repcard6e.pdf#search=%22UNICEF%20(2005)%20%2B%20%22Child%20Poverty%20in%20Rich%20Countries%22%22)

DEMOS MAGYARORSZÁG

1054 Budapest,
Alkotmány u. 16. III/14.

T/F +36 1 332 2411
E demos@demos.hu
W www.demos.hu

ISBN 963-87057-4-4

